

УДК 338.46(4-11)

Кусакова Ю.О.

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Запорізького національного університету

Саміло А.С.

студент Запорізького національного університету

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ СФЕРИ ПОСЛУГ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

SERVICES SPHERE DIVERSIFICATION AS NECESSARY CONDITION OF NATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються проблеми та можливості диверсифікації сфери послуг в Україні. Розроблено методичний підхід до диверсифікації послугової сфери, який дозволяє забезпечити якісні перетворення у національній економіці загалом. Крім того, запропонований інструментарій створює можливості для усунення диспропорцій в галузевій структурі третинного сектору. Обґрунтовано основні галузі сфери послуг, в яких доцільно створювати нові робочі місця. Доведено, що запропоновані заходи сприятимуть досягненню стійкого економічного зростання та додаткового приросту валової доданої вартості.

Ключові слова: послуга, сфера послуг, диверсифікація сфери послуг, знаннєємні галузі, національна економіка, реструктуризація галузевої структури зайнятості.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются проблемы и возможности диверсификации сферы услуг в Украине. Разработан методический подход к диверсификации сервисной сферы, который позволяет обеспечить качественные преобразования в национальной экономике в целом. Кроме того предложенный инструментарий создает возможности для устранения диспропорций в отраслевой структуре третичного сектора. Обоснованы основные отрасли сферы услуг, в которых целесообразно создавать новые рабочие места. Доказано, что предложенные мероприятия будут содействовать достижению стойкого экономического роста и дополнительного прироста валовой добавленной стоимости.

Ключевые слова: услуга, сфера услуг, диверсификация сферы услуг, знаниеёмкие отрасли, национальная экономика, реструктуризация отраслевой структуры занятости.

ANNOTATION

The article examines the challenges and opportunities for the diversification of services sphere in Ukraine. A methodical approach to diversify the scope of service sphere is developed, it allows to ensure qualitative changes in the national economy as a whole. In addition the proposed instrument creates opportunities to address imbalances in the branch structure of the tertiary sector. The main service industries are marked, where it is expedient to create new jobs. It is proved that the proposed activities will contribute to stable economic growth and additional increase in the gross value added.

Keywords: service, services sphere, diversification of services sphere, knowledge-intensive industries, national economy, restructuring of the employment sectoral structure.

Постановка проблеми. Починаючи з кінця ХХ ст. сфера послуг стала займати ключову роль у національній економіці. Саме у цій сфері створюється більше половини валової доданої вартості (ВДВ), у її галузях задіяна найбільша частка зайнятого населення, останнім часом послуги стали важливою складовою україн-

ського експорту. Проте зазначені позитивні перетворення ще не свідчать про якісні зрушення та позитивний розвиток. Виявляється, що в Україні розвиваються лише торговельні та інші послуги розподільчого характеру, у той час як для становлення постіндустріального суспільства та розвитку національної економіки у цілому потрібно зосереджуватися на виробничих та соціальних послугах, які дозволяють налагоджувати взаємозв'язки між промисловістю, сільським господарством, будівництвом тощо, а також відповідають за склад та якість людського капіталу.

Для вирішення зазначених проблем вважаємо за доцільне диверсифікувати національну сферу послуг та побудувати для цього методичний інструментарій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера послуг дедалі частіше стає об'єктом економічних досліджень. Здебільшого науковці аналізують стан та перспективи її розвитку. Найбільш ґрунтовно ці аспекти у своїх працях висвітлювали Т. Бурменко [1], Л. Демідова [2], Н. Даниленко, Л. Клікіч [3], В. Куценко [4], М. Мальська, С. Мочерний, В. Рутгайзер та інші. Проблеми диверсифікації на різних рівнях та у різних галузях економіки також дедалі частіше вивчаються вченими. Так, Н. Кудмус та В. Ткачук [5] запропонували методичні підходи до диверсифікації сільської економіки. У працях Н. Венгерської [6] та В. Куценко [7] аналізуються переваги та недоліки диверсифікації сфери послуг, обґрунтовується її необхідність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість публікацій, залишаються нерозробленими методичні засади диверсифікації сфери послуг у національній економіці з урахуванням становлення постіндустріального суспільства та глобалізаційних викликів.

Метою статті є обґрунтування необхідності диверсифікації та реструктуризації сфери послуг в Україні, а також розробка методичного підходу до визначення результативності цих заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередні дослідження, зроблені Ю. Шевченко [8], а також іншими науковцями [1–7] продемонстрували, що сфера послуг у національній економіці України має цілу низку слабких сторін. Зокрема, диспропорції у галузевій структурі; малу частку знансеемних послуг; низьку продуктивність праці порівняно з розвинутими країнами; значне зношування матеріально-технічної бази; слабку диверсифікацію експорту послуг; низький рівень добробуту населення та платоспроможний попит; незначну частку державних витрат на НДДКР.

Зазначені слабкі сторони одночасно породжують загрози для подальшого успішного перетворення та розвитку усієї національної економіки, для якої сфера послуг слугує певним каталізатором та з'єднувальним елементом. У зв'язку з цим вважаємо, що якісні перетворення у сфері послуг, а саме, зміна її галузевої структури та збільшення частки високоінтелектуальних знансеемних послуг, які створюють значну частину доданої вартості, сприятимуть кращому функціонуванню всієї національної економіки.

З огляду на окреслені проблеми, метою диверсифікації української сфери послуг має стати переорієнтація з розподільчих послуг на виробничі та соціальні, зростання їх часток у галузевій структурі валової доданої вартості.

Для того, щоб поставлена мета була реалізо-

вана, вважаємо за доцільне розробити методичний підхід до диверсифікації галузевої структури сфери послуг. Враховуючи дослідження В. Ткачука та Н. Куцмус [5], зазначений підхід має складатися з чотирьох етапів. На першому етапі слід визначити, яка галузева структура сфери послуг буде прогресивною для національної економіки. Е. Прушківська [9, с. 110] приходить до висновку, що структура національної економіки буде прогресивною лише у тому випадку, якщо в ній поєднано принципи збалансованості та оптимальності. Збалансованість передбачає наявність пропорцій між структурними елементами національної економіки, а оптимальність – їх гармонійне співвідношення, яке б дозволяло економіці в цілому наближатися до постіндустріального типу. За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), структурно стійкою є така національна економіка, в якій галузева структура відповідає технологічній. Сучасна «типова» стійка національна технологічна структура оцінюється за технологічною структурою переробної промисловості: близько 50% – сумарна частка високотехнологічних та середньотехнологічних виробництв; близько 50% – сумарна частка низькотехнологічних та середньонизькотехнологічних виробництв [10]. Таке співвідношення показників – це емпіричне правило сталого розвитку економіки. Анало-

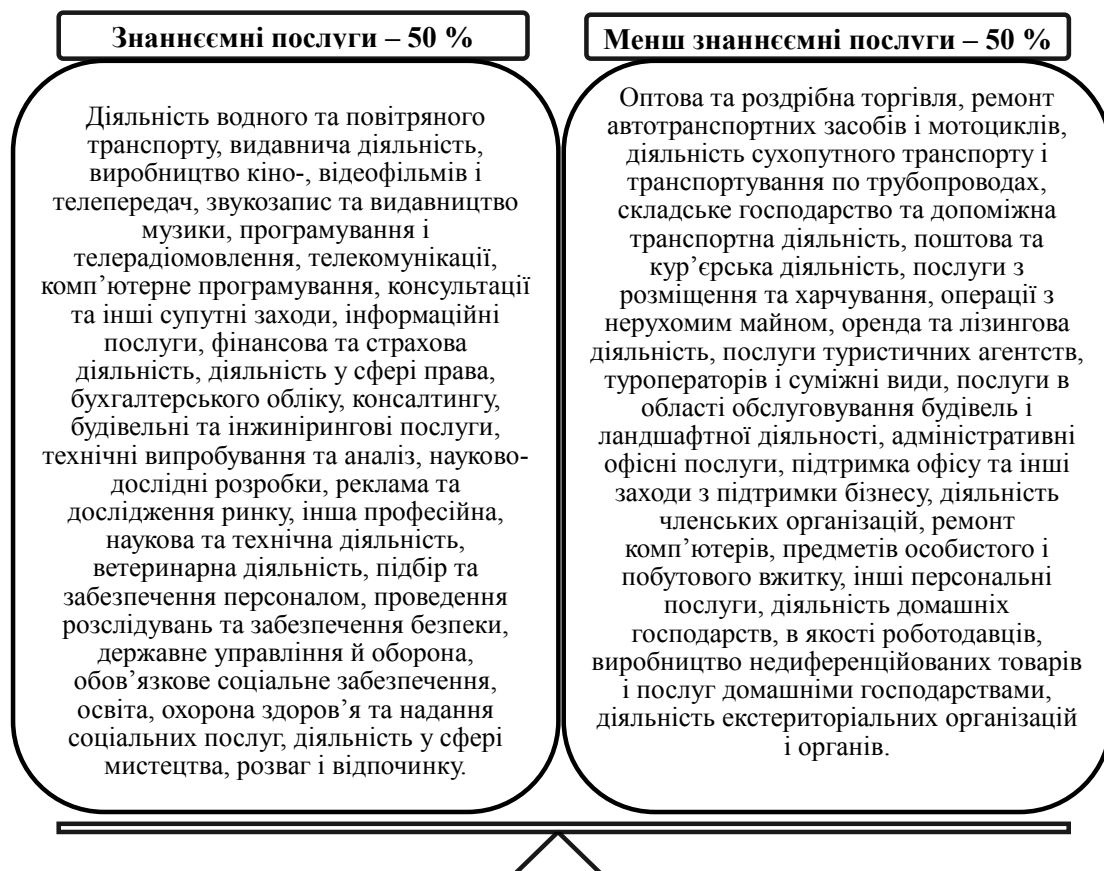

Рис. 1. Збалансованість та сталість структури сфери послуг

Джерело: розроблено на основі [11]

гом до технологічної структури у сфері послуг буде служити принцип знаннєємності, який враховує виробництво послуг більш складного характеру, з використанням комплексних технологій та розумових здібностей. Таким чином, сталою буде вважатися структура сфери послуг з пропорціями 50% знаннєємних (knowledge-intensive) послуг та 50% менш знаннєємних (less knowledge-intensive) послуг (рис. 1). Ці пропорції мають зберігатися і в галузевій структурі зайнятого населення, і ВДВ.

На другому етапі побудуємо оптимізаційну економіко-математичну модель з метою виявлення ключових напрямів диверсифікації. Ця модель має спрямовуватись на перерозподіл зайнятого населення між окремими галузями сфери послуг таким чином, щоб кошти на створення додаткових робочих місць використовувались оптимально, щоб зберігалися пропорції між зайнятістю у знаннєємних та менш знаннєємних галузях, а також щоб максимізувався приріст ВДВ.

Найбільш вдалу модель диверсифікації побудували вчені В. Ткачук та Н. Куцмус [5], які апробували її для сільської економіки. Удосконалимо їхню модель із врахуванням оптимізаційних умов. Модель диверсифікації сфери послуг у національній економіці матиме вигляд (1):

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^n (c_{ki} a_{ki}) + \sum_{i=1}^n (c_{li} a_{li}) \leq \sum I; \\ \sum_{i=1}^n a_{li} \approx \sum_{i=1}^n a_{ki}; \\ \Delta ВДВ \rightarrow \max \end{array} \right. \quad (1)$$

де c_{ki} – обсяг капітальних інвестицій, необхідних для створення додаткового робочого місця в ki -ій знаннєємній галузі сфери послуг; a_{ki} – кількість зайнятих, що може бути задіяна в ki -ій знаннєємній галузі сфери послуг;

c_{li} – обсяг капітальних інвестицій, необхідних для створення додаткового робочого місця в li -ій менш знаннєємній галузі сфери послуг; a_{li} – кількість зайнятих, що може бути задіяна в li -ій менш знаннєємній галузі сфери послуг; $\sum I$ – сума капітальних інвестицій; $\Delta ВДВ$ – приріст валової доданої вартості.

Із метою визначення обсягу капітальних інвестицій, необхідних для створення додаткового робочого місця в знаннєємних та менш знаннєємних галузях, поділимо вартість основних засобів на кількість зайнятого населення у сфері послуг (табл. 1). Розрахунки дозволили визначити найбільш витратні галузі (транспорт, складське господарство, поштову, кур'єрську діяльність та операції з нерухомим майном, діяльність у сфері адміністративного, допоміжного обслуговування) та найменш витратні (державне управління, оборону, обов'язкове соціальне страхування та освіту, охорону здоров'я).

Використовуючи отримані дані, модель (1) прийматиме вигляд (2):

$$\left\{ \begin{array}{l} 24,5a_1 + 4601,3a_2 + 214,6a_3 + 102,6a_4 + 1421,5a_5 + 0,3a_6 + \\ + 5,3a_7 + 95,3a_8 + 39,2a_9 \leq \sum I \\ (a_1 + a_2 + a_5 + a_9) \approx (a_3 + a_4 + a_6 + a_7 + a_8) \\ \Delta ВДВ \rightarrow \max \end{array} \right. \quad (2)$$

де a_1 – очікувана кількість зайнятих у галузі торгівлі ремонту автотранспортних засобів; a_2 – у галузі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності; a_3 – у галузі інформації та телекомунікації; a_4 – у галузі фінансових, страхових, професійних, наукових та технічних послуг; a_5 – у галузі операцій з нерухомим майном, адміністративного та допоміжного обслуговування; a_6 – у галузі державного управління й оборони; a_7 – у соціальних галузях: освіти та охорони здоров'я;

Таблиця 1

Розрахунок необхідності у капітальних інвестиціях для створення додаткового робочого місця в галузях сфери послуг України

Галузі сфери послуг	Вартість основних засобів, млн. грн.	Зайнятість населення, тис. осіб	Вартість створення додаткового робочого місця, тис. грн. (c_i)	Продуктивність праці, ВДВ на 1 зайнятого, тис. грн.
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	108686,8	4441,7	24,5	47,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5561588,6	1208,7	4601,3	85,9
Інформація та телекомунікації	66573,5	310,2	214,6	142,4
Фінансова, страхова; професійна, наукова та технічна діяльність	89005,4	867,3	102,6	121,5
Операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1007694,5	708,9	1421,5	146,5
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	359,1	1066,1	0,3	60,3
Соціальні послуги: освіта та охорона здоров'я	15842,5	2981,9	5,3	43,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	22840,6	239,7	95,3	43,0
Тимчасове розміщення й організація харчування; надання інших видів послуг	31465,4	803,3	39,2	30,3

Джерело: розраховано за даними [12; 13]

a_8 – у галузі мистецтва, спорту, розваг та відпочинку; a_9 – у галузі тимчасового розміщення й харчування та інших комунальних, індивідуальних видів послуг.

З урахуванням розставлених пріоритетів на перехід національної економіки до постіндустріального типу розвитку, а також високої продуктивності галузей, що створюють більшу частку ВДВ та не потребують значних капіталовкладень, вважаємо, що «точками розвитку» для національної сфери послуг будуть слугувати інформаційні, телекомунікаційні, фінансові, професійні, наукові й технічні, освітні й оздоровчі послуги.

Побудувавши оптимізаційну модель диверсифікації сфери послуг, можна переходити до третього етапу та визначити галузеві пропорції, які дозволять ефективно реструктурувати українську сферу послуг. Слід зазначити, що глобалізація перешкоджає балансуванню галузей, тому держава повинна активно втручатися у цей процес, сприяючи оптимізації структури зайнятості. Вважаємо, що для України на шляху до євроінтеграції доцільно врахувати галузеві структури зайнятості у сфері послуг Чехії, Угорщини, Словаччини (табл. 2), які успішно отримали членство в ЄС, у тому числі завдяки успішній реструктуризації галузевої структури економіки та відходження від орієнтації на розподільчі послуги.

В Україні найбільша частка зайнятого населення сконцентрована у торговельній та ремонтній галузі – 36%, що є негативним як для сфери послуг, так і загалом для національної економіки. Слід відмітити недостатню зайнятість у сфері інформаційних та телекомунікаційних, фінансових та професійних, державних та оборонних послугах, а також у галузі тимчасового розміщення та надання індивідуальних послуг.

Для проведення реструктуризації необхідно врахувати наведені зауваження, принцип пропорційності та збалансованості структури зайнятості у сфері послуг, розмір витрат на

створення додаткового робочого місця, а також продуктивність праці за галузями. Нові робочі місця слід перерозподіляти таким чином, щоб збільшилася частка знаннєємих послуг та скоротилася частка менш знаннєємих послуг на 8%. Паралельно слід зробити перебудову і в їх межах, одночасно зменшуючи частку торгівлі і ремонту та зберігаючи спеціалізацію України на транспортних послугах, в яких вона має порівняльні переваги.

Отже, вважаємо за доцільне збільшити зайнятість у галузі інформаційних та телекомунікаційних послуг до 4%, фінансових та професійних – до 10%, державних та оборонних послуг – до 11%, тимчасового розміщення, надання індивідуальних послуг – до 10%, а в операціях з нерухомим майном, адмініструванні – до 7%. Таким чином, після реструктуризації співвідношення між знаннєємними та менш знаннєємними послугами у галузевій структурі зайнятості послугової сфери буде 50% на 50%. Заявлені рекомендації на рівні держави можливо реалізувати за рахунок цілеспрямованого керування діяльністю центрів зайнятості, орієнтування профспілкових організацій на підтримку виділених галузей сфери послуг, що вимагає відповідного вдосконалення законодавчої та нормативної бази.

Здійснивши реструктуризацію зайнятості у сфері послуг, переходимо до четвертого етапу та оцінимо ефект, який буде отримано в її результаті. Цей ефект проявляється у збільшенні валової доданої вартості та економії витрат на створенні нових робочих місць. Проте, у випадку залучення інвестиційних ресурсів та створення за їх допомогою нових робочих місць спрацюватиме ефект мультиплікатора, який свідчатиме про приріст ВДВ у галузях сфери послуг на кожну одиницю капітальних інвестицій (3):

$$k_{\text{мульти.}i} = \frac{\Delta V_{\text{ДВ}}}{\Delta I_i}, \quad (3)$$

де $k_{\text{мульти.}i}$ – коефіцієнт мультиплікації i -ої

Таблиця 2

Порівняння галузевих структур зайнятості у сфері послуг України та країн ЄС

Галузі сфери послуг	Чехія	Угорщина	Словаччина	Україна
Знаннєємі:	47%	49%	48%	42%
Інформація та телекомунікації	4%	4%	4%	2%
Фінансова, страхова; професійна, наукова та технічна діяльність	12%	9%	11%	7%
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	9%	13%	11%	8%
Соціальні послуги: освіта та охорона здоров'я	19%	21%	20%	23%
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2%	2%	2%	2%
Менш знаннєємі	53%	51%	52%	58%
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	25%	22%	27%	36%
Транспорт, складське господарство, поштова, кур'єрська діяльність	10%	10%	9%	10%
Операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	8%	9%	8%	6%
Тимчасове розміщення й організація харчування; надання інших видів послуг	10%	10%	8%	6%

Джерело: розраховано автором за даними [14; 15]

Таблиця 3

Розрахунок коефіцієнтів мультиплікації для галузей сфери послуг України

Галузі сфери послуг	Сума капітальних інвестицій, млн. грн.			ВДВ у сфері послуг, млн. грн.			k _{мульти. і}
	2010	2012	Δ	2010	2012	Δ	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	15339	23304	7964	162171	210232	48061	6,0
Транспорт, складське господарство, поштова, кур'єрська діяльність	17526	28158	10632	87269	103869	16600	1,6
Інформація та телекомунікації	8687	8971	284	33648	44187	10539	37,2
Фінансова, страхова; професійна, наукова та технічна діяльність	9953	16187	6234	90362	105356	14994	2,4
Операції з нерухомим майном; адміністративне та допоміжне обслуговування	9250	14532	5282	72256	103843	31587	6,0
Державне управління й оборона; соціальне страхування	6715	11712	4998	53454	64323	10869	2,2
Соціальні послуги: освіта, охорона здоров'я	3295	3884	589	97183	128378	31195	52,9
Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок	623	1170	547	6391	10296	3905	7,1
Тимчасове розміщування, харчування; надання інших послуг	1666	2338	672	19071	24363	5292	7,9

Джерело: розраховано автором за даними [12; 13]

Рис. 2. Структурно-логічна схема диверсифікації галузевої структури сфери послуг у національній економіці

Джерело: побудовано авторами

галузі; ΔI_i – приріст капітальних інвестицій в i -ій галузі; $\Delta ВДВ_i$ – приріст валової доданої вартості, що створюється i -ою галуззю сфери послуг.

Важливо відмітити, що $k_{\text{мульти. } i}$ буде мати різні значення для різних галузей сфери послуг (табл. 3).

Таким чином, під час створення нового робочого місця буде присутній мультиплікаційний ефект, який розраховується як добуток коефіцієнтів мультиплікації для галузей сфери послуг та вартості створення додаткової одиниці зайнятості. У результаті отримуємо суму приросту валової доданої вартості, яка утвориться після диверсифікації та реструктуризації (4):

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^9 \Delta ВДВ_m &= \sum_{i=1}^9 k_{\text{мульти. } i} \times \Delta I_i = \sum_{i=1}^9 k_{\text{мульти. } i} \times c_i \times a_i = \\ &= 148a_1 + 7184a_2 + 7975a_3 + 247a_4 + 8501a_5 + a_6 + \\ &+ 281a_7 + 681a_8 + 308a_9 \end{aligned} \quad (4)$$

Однак, необхідно зазначити, що цей ефект буде мати місце лише тоді, коли створюються нові робочі місця, тобто він є одноразовим. Без мультиплікаційного ефекту приріст ВДВ буде визначатися за формулою (5), яка передбачає оцінювання приросту ВДВ, з урахуванням середньої продуктивності праці у кожній галузі.

$$\Delta ВДВ = \sum_{i=1}^9 Pn_i \times a_i, \quad (5)$$

де $\Delta ВДВ$ – приріст ВДВ, без мультиплікаційного ефекту; Pn_i – продуктивність праці в i галузі.

Саме на четвертому етапі використовуються прогнози дані зростання зайнятості, які можуть бути отримані в результаті розробки та апробації різноманітних механізмів регулювання або стимулювання розвитку сфери послуг. Отриманні показники зі зростання кількості працюючих у сфері послуг підставляються у формули (4), (5) та розраховується позитивний ефект у вигляді приросту валової доданої вартості. Після цього оцінюється величина цього ефекту та робляться відповідні висновки щодо дієвості розроблених механізмів, а також щодо достатності ступеня диверсифікованості. У результаті регуляторні органи на національному та регіональному рівнях роблять висновки щодо доцільності застосування розроблених механізмів.

Узагальнюючи чотири етапи методичного підходу до диверсифікації сфери послуг, наведемо його структурно-логічну схему (рис. 2).

Вважаємо, що, крім суто економічних ефектів, диверсифікація сфери послуг має і соціальне значення, яке полягає у більш раціональному використанні людського капіталу, його переорієнтації на ті галузі, які дозволяють економіці стати на шлях постіндустріального розвитку. Все це, у свою чергу, призведе до підвищення кваліфікації робочої сили, скорочення безробіття і криміногенної напруги у суспільстві. Економічний та соціальний ефекти у сукупності зможуть підвищити конкуренто-

спроможність сфери послуг України та повніше використовувати наявний у ній потенціал.

Висновки. Обґрунтовано необхідність диверсифікації сфери послуг у національній економіці та побудовано її алгоритм, який зумовлює перерозподіл зайнятого населення між окремими галузями цієї сфери. На першому етапі алгоритму визначено умови прогресивності галузевої структури сфери послуг; на другому – побудовано оптимізаційну модель, яка передбачає збереження структурної збалансованості у процесі створення нових робочих місць; на третьому – здійснено реструктуризацію галузевої структури зайнятості у сфері послуг; на четвертому – запропоновано методичний підхід до оцінки ефекту від диверсифікації сфери послуг в Україні.

Вважаємо за доцільне подальші дослідження спрямувати на пошуки регуляторних інструментів та важелів, які заохочуватимуть підприємців створювати нові робочі місця у ключових для національної економіки галузях та будуть змушувати працівників змінювати професії та підвищувати професійну кваліфікацію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурменко Т.Д. Сфера услуг: экономика: [учеб. пособие] / [Т.Д. Бурменко, Н.Н. Даниленко, Т.А. Туренко]; под ред. Т.Д. Бурменко. – М.: КНОРУС, 2007. – 328 с.
2. Демидова Л.С. Сфера услуг в постиндустриальной экономике / Демидова Л.С. // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 2. – С. 24–32.
3. Клинич Л.М. Особенности и закономерности эволюции сферы услуг / Л.М. Клинич // Российский экономический интернет-журнал. – 2005. – № 1 (01.01.00–31.03.06). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.e-rej.ru/Articles/2005/Klitch1.htm>.
4. Куценко В.І. Менеджмент сфери послуг: [монографія] / В.І. Куценко, Г.І. Трілленберг. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – 459 с.
5. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 125–132.
6. Венгерська Н.С. Диверсифікація сфери послуг як пріоритетний механізм інноваційної направленості регіону / Н.С. Венгерська // Вісник Запорізького національного університету: Економічні науки. – 2011. – № 3(11). – С. 163–170.
7. Куценко В.І. Диверсифікація галузей сільського господарства в Україні: можливості та загрози / В.І. Куценко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3220>.
8. Шевченко Ю.О. Розвиток сфери послуг в умовах формування інтеграційних векторів в Україні / Ю.О. Шевченко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2013. – № 12. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2600>.
9. Прушківська Е.В. Секторальна структура національної економіки: теорія, методологія, практика формування: [монографія] / Е.В. Прушківська. – Запоріжжя: «Просвіта», 2013. – 375 с.
10. Пирог О.В. Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства /

- О.В. Пирог // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 698. – С. 93–103.
11. «High-technology» and «knowledge based services» aggregations based on NACE Rev. 2 / European Commission. Eurostat. – January 2009. – [Electronic resource]. – Access mode: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/Annexes/htec_esms_an3.pdf.
12. Капітальні інвестиції в Україні / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 43 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Статистичний щорічник України за 2014 р. / за ред. О.Г. Осауленка. – Державна служба статистики України. – К., 2015. – 552 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Праця України у 2014 році: статистичний збірник / відп. ред. І.В. Сенік. – Державна служба статистики України. – К., 2015. – 322 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до збірника: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. National accounts aggregates and employment by branch (NACE Rev. 2) / European Commission. Eurostat. – 2015. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.